

RECENZJE

Anna Wziętek-Kubiak*

RECENZJA KSIĄŻKI „THE BUTTERFLY DEFECT. HOW GLOBALIZATION CREATES SYSTEMIC RISKS, AND WHAT TO DO ABOUT IT”

(Artykuł nadesłany: 06.10.2015 r. Zaakceptowany: 11.02.2016 r.)

Ian Goldin, Mike Mariathasan, *The Butterfly Defect. How Globalization Creates Systemic Risks, and What to Do about It*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2014, stron 290

Głównym przedmiotem książki, której autorami są dwaj pracownicy naukowci z Uniwersytetu w Oxfordzie¹, jest ryzyko systemowe. Jest ono analizowane w kontekście mechanizmu funkcjonowania globalnego systemu społeczno-ekonomicznego, zwłaszcza jego czynników, sieci transmisji i obszarów. Autorzy pokazują, jak ryzyko to, powstając na różnych poziomach i w różnych sferach życia społeczno-ekonomicznego, destabilizuje wspomniany system. Prowadzi bowiem do powstawania tzw. defektu motyla – sytuacji w której nikłe zmiany (machanie skrzydłami przez motyla) w jednej części systemu prowadzą do huraganowych perturbacji nie tylko w innych częściach, ale także w skali globalnej. Mimo iż lokalne działania indywidualne są racjonalne i w perspektywie globalnej mają – jak się wydaje – niewielkie znaczenie, to mogą wywoływać powstawanie efektu zarażania innych części. One jak i równoczesność i współzależność procesów występujących w różnych częściach mogą prowadzić do perturbacji, wręcz klęsk w skali globalnej.

W literaturze przedmiotu ryzyko systemowe jest dostrzegane i analizowane głównie przez finansistów i ekologów. Jednakże jego znacznie szerszy – bezpo-

---

* Instytut Nauk Ekonomicznych PAN.

¹ Prof. Ian Goldin jest dyrektorem Oxford Martin School, a Mike Mariathasan – profesorem Uniwersytetu w Oxfordzie oraz University of Vienna w Wiedniu.

średni i pośredni – wpływ na funkcjonowanie systemu światowego jest coraz częściej zauważany także na forum międzynarodowym. Ryzyko systemowe, jego istota, mechanizm działania i skutki, jest analizowane nie tylko w literaturze naukowej (De Bandt, Hartmann, 2000; Billio, Getmansky, Lo, Pelizzon, 2010; Caballero, 2009; Rosengren, 2010), ale i w publikacjach różnych narodowych instytucji, zwłaszcza finansowych: krajowych, jak Bank Angielski (Kapadia, Drehmann, Elliott, Sterne, 2009) i międzynarodowych, jak: EBC (2010), ONZ (2015), ILO (2004), IMF (2010), BIS (Cerutti, Claessens, McGuire, 2012). W omawianej książce jest ono widziane jako cecha, specyficzny przejaw globalizacji, element jej mechanizmu funkcjonowania. O ile ryzyko lokalne można neutralizować za pomocą czynników zewnętrznych (np. import towarów czy czynników produkcji) wobec danej gospodarki, o tyle tego sposobu działania nie można wykorzystać przy próbach eliminowania czy neutralizowania skutków ryzyka systemowego; towarzyszy ono bowiem różnym działaniom społeczno-gospodarczym, a jego konsekwencje są trudne do przewidzenia. Powstając lokalnie, jest przenoszone i rozpowszechnione przez (omówione w książce) sieci oraz wielostronne współzależności. Ma więc miejsce nie tylko w obrębie danej dziedziny działalności człowieka, jak finanse, ale przenoszone jest między różnymi dziedzinami, przykładowo z finansów czy infrastruktury do gospodarki realnej. W gospodarce globalnej przesuwają się w różnych kierunkach, np. pionowo i poziomo, czy wręcz krzyżują, co utrudnia eliminowanie jego skutków.

Jeśli rdzeniem książki jest ryzyko systemowe, to jej zakres wyznacza zaproponowany sposób rozumienia pojęcia „globalizacja” (globalna gospodarka). Jej istotą jest umiędzynarodowienie widziane i ujmowane z perspektywy powiązań wielostronnych i współzależności, a nie stosunków dwustronnych². Te ostatnie interesują autorów o tyle, o ile są początkiem procesu zarażania, które przenosi się na inne części systemu, a więc prowadzi do kaskady, np. niesprawności systemu czy niewypłacalności firm funkcjonujących w różnych sektorach gospodarki światowej. W ten sposób globalizacja staje się specyficzną formą umiędzynarodowienia i integracji, w której wielostronność powiązań i sprzężeń międzynarodowych prowadzi do powstawania nowej jakości, a co najważniejsze – ryzyka systemowego. Jego analiza w różnych przekrojach wymaga zwrócenia się ku cechom i mechanizmom funkcjonowania gospodarki globalnej, co czynią autorzy książki.

Próbując ustrukturyzować główne problemy globalizacji i mechanizmy funkcjonowania gospodarki globalnej, autorzy koncentrują się na dwóch grupach zagadnień. Są to: z jednej strony, funkcjonowanie – zidentyfikowanych przez autorów – głównych sieci powiązań globalnych: finansów (przedstawione w rozdziale drugim), łańcucha dostaw (rozdział trzeci) oraz infrastruktury (w rozdziale czwartym) widzianych jako nośniki ryzyka systemowego, z drugiej zaś różne sfery życia społecznego, jak ekologia (rozdział piąty), zdrowie (rozdział szósty) oraz społeczny podział dochodu narodowego (rozdział siódmy), które też są „wylęgar-

² Co cechuje inną dziedzinę wiedzy, a mianowicie międzynarodowe stosunki gospodarcze (*international economics*).

nią” ryzyka systemowego. Choć różne zjawiska i towarzyszące mu ryzyko powstają w skali lokalnej, to coraz częściej – przez sieci powiązań międzynarodowych – transmitowane są do innych części systemu światowego, a przez współzależności nabierają wymiaru globalnego. Transmitowane przez wspomniane sieci – w ramach silnie powiązanego i współzależnego systemu światowego – ryzyko systemowe wywołuje nowe i niezamierzone skutki społeczno-ekonomiczne, w tym defektu motyla. Analiza i szeroka egzemplifikacja wspomnianych dwóch grup zagadnień jest poprzedzona rozważaniami o charakterze metodologicznym, przedstawionymi w rozdziale pierwszym książki (*Globalization and Risk in the Twenty-First Century*). Podsumowanie analizy znajduje się w ostatnim, ósmym (*Managing Systemic Risk*) rozdziale. Tam uzasadniono postulat o konieczności czy wręcz nieuchronności działań na rzecz zarządzania ryzykiem systemowym oraz o wadze szybkości działania w tej materii. Wnioski z przeprowadzonej analizy oraz wynikające z nich lekcje także znajdują się na końcu każdego rozdziału.

Punktem wyjścia (rozdział pierwszy) przeprowadzonych analiz jest teza, iż w mechanizmie funkcjonowania globalnej gospodarki nowe i kluczowe znaczenie ma złożoność (*complexity*) procesów społeczno-gospodarczych, którym towarzyszy pogłębienie i usztywnienie sprzężeń międzynarodowych (*connectivity*). Ich skutki są daleko idące i opisane w kolejnych rozdziałach książki. Są one bowiem źródłem, po pierwsze, braku stabilności i narastania niepewności funkcjonowania współczesnego systemu gospodarki światowej, a więc powstania ryzyka systemowego. Po drugie, są sprawcą pośrednich i niezamierzonych – przez aktorów gospodarki – globalnych efektów, zwłaszcza efektu zarażania, doskonale widocznego w trakcie ostatniego ogólnoswiatowego kryzysu lat 2007–2009. Obniżają zdolności nawet najważniejszych aktorów systemu globalnego do przewidywania globalnych efektów ich działania. Wśród wielu przykładów znajdujących się w omawianej książce warto przytoczyć globalne skutki deregulacji systemu nadzoru finansowego (zapoczątkowanej przez amerykański nadzór finansowy) w warunkach silnej konkurencji krajowych systemów finansowych. Po trzecie, zmniejszają indywidualną i instytucjonalną odpowiedzialność aktorów systemu za podejmowanie lokalnych działań, co zwiększa prawdopodobieństwo powstania ryzyka systemowego. Spinające cechy systemu globalnego i ich współzależność mają więc kluczowe znaczenie dla powstawania luki zarządzania (*governance gap*) między działaniami lokalnymi i globalnymi oraz między „istniejącym” zarządzaniem globalnym i przyspieszonymi procesami globalizacji. Konieczność pilnego zamknięcia tej luki wynika z cech globalizacji: jej nierównego i nierównomiernego przebiegu, stymulowania nierówności rozwojowych i społecznych, ale także wspierające jej rozwój skutki. Globalizacja jest bowiem źródłem przewag konkurencyjnych oraz opóźnień konkurencyjnych (*competitive disadvantage*). Luka zarządzania prowadzi do nasilenia działania ryzyka systemowego, które jest transmitowane przez istniejące sieci powiązań międzynarodowych: finanse, łańcuch dostaw oraz infrastrukturę.

Wiele uwagi autorzy poświęcają kategorii ryzyka (jego istoty, rodzajów i przejawów) przeciwstawionego niepewności. Choć w przeciwieństwie do niepewności,

ryzyko można oszacować i zarządzać nim, to wymaga to dogłębnej wiedzy dotyczącej źródeł i przyczyn powiązań międzynarodowych oraz ich bezpośrednich i pośrednich skutków. Rozszerzenie, zdaniem autorów, kategorii ryzyka co najmniej o elementy niestochastyczne pozwoliłoby na lepsze zrozumienie jego istoty i zagrożeń, jakie stwarza w systemie globalnym.

Kolejne rozdziały książki są rozwinięciem oraz egzemplifikacją ujęcia zaprezentowanego w rozdziale pierwszym, zwłaszcza mechanizmu powstawania defektu motyla. W rozdziale drugim, na przykładzie ogólnoswiatowych skutków-załamania się systemu finansowego w malutkiej Islandii, pokazano, jak – towarzysząca procesom liberalizacji – integracja ekonomiczna systemu światowego, postęp techniczny, innowacje finansowe, czyli polityka instytucji regulacyjnych, z jednej strony, prowadziły do obniżania się standardów regulacyjnych i koncentracji aktywów finansowych w rękach nielicznych banków. Skutkowały więc zmianami strukturalnymi, które zwiększyły prawdopodobieństwo występowania ryzyka systemowego, z drugiej – także powstaniem bardzo wrażliwych na ryzyko systemowe sieci finansowych, które stały się pasem transmisyjnym kryzysu do niefinansowych (realnych) elementów gospodarki różnych krajów. Wspomniane procesy narastały w okresie Złotej Dekady (lata 1998–2007), prowadząc do wybuchu ogólnoswiatowego kryzysu lat 2007/2008. Doświadczenie to pokazało, jak polityka deregulacji systemu finansowego wprowadzona w jednym kraju, stając się elementem walki konkurencyjnej między systemami finansowymi różnych krajów, miała globalne (kryzys światowy) skutki o charakterze nie tylko finansowym. Uzewnętrzniła powstawanie luki zarządzania, której nie zamknęły działania trzech międzynarodowych instytucji odpowiedzialnych za stabilizację światowych finansów: MFW, BIS oraz Forum Stabilności Finansowej (*Financial Stability Forum*). Nie tylko nie były one wyposażone w narzędzia, które umożliwiłyby stabilizowanie systemu, nie zaproponowały też nowych zasad funkcjonowania i interwencji. Jeśli przed ostatnim kryzysem światowym nie odkryto ułomności systemu finansowego, to także po nim nie wprowadzono instrumentów i reguł, które neutralizowałyby możliwości powstawania ryzyka systemowego.

W poszukiwaniu źródeł ryzyka systemowego autorzy kierują się ku dwóm innym sieciom jego transmisji: infrastruktury oraz powstającym w ostatnich 40 latach (międzynarodowym) sieciom (łańcuchom) dostaw. Pokazują, jak rozwój tych ostatnich był uwarunkowany i pobudzany nie tylko przez liberalizację ekonomiczną i polityczną, zmiany technologiczne, ale także fragmentaryzację produkcji stymulowanej przez odchodzenie od fordyzmu na rzecz toyotyżacji. Towarzyszące nasileniu konkurencji międzynarodowej zmiany sposobu myślenia o zarządzaniu, nacisk na zwiększanie efektywności oraz zmiany strukturalne, zwłaszcza geograficznej koncentracji produkcji towarów wytwarzanych w ramach łańcucha dostaw generują nowe źródła ryzyka systemowego. Na poparcie postawionych tez autorzy przytaczają bardzo bogaty materiał faktograficzny.

Ryzyko systemowe towarzyszy też społecznym aspektom i skutkom działalności człowieka, jak: ekologii, zdrowiu, kwestiom społecznym; ostatni rozdział

książki autorzy poświęcają wskazówkom dla różnego rodzaju instytucji, rządowych i pozarządowych, dotyczącym zarządzania procesami globalizacji i ryzyka.

Omawiana książka różni się od tych, w których głównym aktorem jest globalizacja nie tylko tym, że ta ostatnia jest analizowana w kontekście ryzyka systemowego. Książka ta nie jest zestawem różnych problemów towarzyszących globalizacji, ale w miarę spójną całością wnosząca owe elementy do dyskusji nad mechanizmami funkcjonowania gospodarki globalnej i koniecznością zmniejszenia luki zarządzania. Lepiej uzmysławia zależność funkcjonowania każdej dziedziny gospodarki i systemu społecznego od uwarunkowań zewnętrznych. Wreszcie, zwiastuje powstawanie nowej dziedziny wiedzy – ekonomii globalizacji, różnej od międzynarodowych stosunków gospodarczych.

BIBLIOGRAFIA

- Billio M., Getmansky M., Lo A.W., and Pelizzon L. (2010), *Econometric measures of systemic risk in the finance and insurance sectors*, NBER Working Paper, No. 1622.
- Caballero R.J. (2009), *The 'Other' Imbalance and the Financial Crisis*, MIT Department of Economics Working Paper, No. 09–32, Massachusetts Institute of Technology.
- Cerutti E., Claessens S., McGuire P. (2012), *Systemic risks in global banking: What can available data tell us and what more data are needed?* BIS Working Papers, No. 376.
- De Bandt O., Hartmann P. (2000), *Systemic risk: A survey*, “EBC Working Paper”, No. 35.
- EBC (2010), *Financial networks and financial stability*, ”Financial Stability Review”, European Central Bank.
- ILO (2004), *A Fair Globalization: Creating Opportunity for All*, Geneva.
- IMF (2010), J. Lipsky, *The Looking Glass: The Links between Financial Globalization and Systemic Risk*, *Globalization and systemic risk*, World Scientific Publishing Co. PTE Ltd. (<http://www.worldscibooks.com/economics/6955.html>).
- Kapadia S., Drehmann M., Elliott J., Sterne G. (2009), *Liquidity Risk, Cash Flow Constraints, and Systemic Feedbacks*, Working Paper, Bank of England.
- Rosengren E.S. (2010), *Asset Bubbles and Systemic Risk*, Working Paper, Federal Reserve Bank of Boston, Speech delivered at the Global Interdependence Center’s Conference on “Financial Interdependence in the World’s Post-Crisis Capital Markets”, Philadelphia, March 3.
- World Economic Situation and Prospects 2015* (2015), United Nations, New York.